

Professor Zdeněk Pavlík's lifelong achievement

For Czech demography and geography, the beginning of the new millennium is linked to the lifelong achievement of our outstanding demographer, Zdeněk Pavlík, professor of demography at the Faculty of Natural Sciences at Charles University. Due to the scope of his scientific interest, professor Pavlík eclectically ventured beyond the demographic field limits, at a time when research problematic and interdisciplinary orientation was still rather uncommon. This approach positive outcome could be divided into two types. On one hand, the integrative linking of population genuine reproduction studies, as a narrowly limited “specific” demographic subject, with an unusual, intricate and qualitative structures and processes complex, conditioning this reproduction and its differentiation. All of this translated into a fundamental shifting from a mostly descriptive level of knowledge onto a mostly explanatory one. On the other hand, the above mentioned broad foundation led to enhancing a whole range of diverse disciplines with a demographic dimension. Here one may mention social fields, such as history, sociology or economy as well as natural ones such as anthropology, population biology or ecology. To a greater extent, it further concerns geography, specifically social geography, researching forms and conditions of population territorial distribution, migration processes and numerous additional processes and structures concerning population. The tight link to geographical fields was for Zdeněk Pavlík, demographer, further reinforced in a double manner. First of all, it was an institutional tie, since till 1990 Czech demography did not have any independent university department and was thus developing within the frame of other ones. Among the latter, there was precisely the former department of regional and economic geography at the Faculty of Natural Sciences at Charles University where Pavlík arrived in 1964. It was merely 26 years later that he could finally reach one of his main goals, i.e. the creation of an independent demography and geodemography department within the frame of the geography section of the Faculty of Natural Sciences. The second significant tie is represented by Pavlík's professor's personality, Jaromír Korčák, geographer and demographer. It was Korčák who “brought around” Pavlík to the Faculty of Natural Sciences, to a department boasting a long tradition of population and settlement study. Since Antonín Boháč completed his postdoctoral studies and taught at a department of the Faculty of Natural Sciences as well, our Faculty can take pride in outstanding personalities, thus already counting three generations of Czech demographers.

A long time prior to becoming a demographer, Zdeněk Pavlík became the subject of demographic statistics. It happened 70 years ago, on 31 March 1931 in Prague. Contrary to his interest in migrations, he remained faithful to his hometown all life long – at least according to the meaning of population statistics definition. He studied in Prague as well and graduated from the University of Economics in 1956 and completed his postgraduate studies at the Economics Institute of the Czech Academy of Sciences in 1962. After graduating, he first worked at the Hygiene Institute, then from 1958 on at the Economics Institute of the Czech Academy of Sciences. As above mentioned, since early 1964 he has been on the staff of the Faculty of Sciences at Charles University, where he completed his postdoctoral studies in 1967, however he became professor only in 1990. During 45 years of scientific research and pedagogical activity, professor Pavlík took part in numerous trips and fellowships abroad. Two stays were specifically significant as to his scientific development: a three-month fellowship at the National Institute of Demographic Studies (INED) in Paris and three years at the UN population department in New York (1968–1971).

Within professor Pavlík's scientific works, representing more than 200 publications (including almost 20 monographs) we probably encounter all demographic themes and numerous issues concerning related fields. Pavlík researched demographic analysis (particularly natality), national populations demography, population forecast and population policy. He studied population migration, social and economic structuration impact on demographic tendencies differentiation, historical demography as well as demographic revolution geographical diffusion. He devoted substantial attention to demographic statistics and population census issues. Naturally the actual core of his interests remained demographic science key problems, representing the integral basis of his scientific endeavour. Thus two themes and corresponding monographs need be underlined. First the demographic revolution theme empirically and theoretically interpreted in his book "Outline of World Population Development", 1964. The author developed the French demographer, A. Landry's concept, at a theoretical level this transition types differentiation, at an empirical level, an unusually elaborate and painstaking evaluation of world level national populations. Second the theme of demographic systems theory, systematically developed in his doctoral dissertation "Demographic Systems Development Theory" (published in Polish, Russian and Spanish). It discusses a higher level generalisation of demographic revolution studies leading on one hand, to demography theoretical principles formulation and on the other hand, to demographic processes classification within a social development broader context according to the so-called phase theory concept.

Pavlík comprehensively elaborated his research results and his world demography sound knowledge into a university course book "Fundamentals of Demography" (with the collaboration of J. Rychtaříková and A. Šubrtová) published in 1986. Specifically due to Pavlík's approaches originality and its wide research range, this book is not only a course book in the best sense of the word, but in many aspects a genuine, scientific work as well. Pavlík's basic research orientation did not even change in the nineties, i.e. after democracy reinstatement in the Czech Republic. He fully resorted to free work opportunities and ensuing – no longer politically limited – publishing activities. This is supported by the hereby enclosed list of selected publications during the last decade (main publications till

1990 were listed in Czech Geographical Society Selected Works, Number 2.,1991). Furthermore it is appropriate to draw attention to the publication "Human Development Report. Czech Republic 1996", coordinated and edited by Pavlík, and to a publication series on population development in the Czech Republic, published yearly since 1994 (English versions in 1996 and 1999 – Z. Pavlík and M. Kučera, editors). Then the most theoretically significant work is "Position of Demography Among Other Disciplines", 2000, edited by Pavlík and presenting leading European demographers contributions.

Pavlík's research endeavour quality and range directly penetrated into two further fields of his activities. First of all, it concerns prof. Pavlík's long term pedagogical activity. In approximately three and a half decades he taught hundreds of students and educated tens of future researchers. The demography and geodemography department that he founded and developed, is its best proof from the point of view of its members high publishing activity as well as from its gained international fame. Consequently it would be noteworthy to at least mention the "Demography International Summer Schools" organisation (in 2000 for the tenth time) intended for undergraduate and specifically postgraduate students from all over the world. Pavlík's second substantial type of activities concerns his scientific and organisational commitment. Prof. Pavlík has been the long time president of the Czechoslovak, then Czech Demographic Society, 8 years vice-president of the European Association for Population Studies (EAPS), and during 1990–1998 demography and geodemography department chair. Furthermore he has been a member of a few scientific journals editorial boards and for many years this publication editorial committee chair (*Acta Universitatis Carolinae – Geographica*). Since 1990 he has been member of a few faculties scientific boards, Charles University Senate, Universities Board, vice-president of the Geography-Geology Collegium, vice-president of the AVCR grant agency and president of the GACR Committee for Social Sciences. His scientific, pedagogical and organisational activity has been widely praised. Particularly his receiving a Faculty of Natural Sciences Gold Medal (1995) should be cited and first and foremost his Charles University 650th Anniversary medal. In conclusion, it would be relevant to refer to his civic activities. A deep interest in interpreting democracy and understanding the need for continuous discussion rooted in democratic principles support led Pavlík to take part in "non party" type civic activities. Thus he has been an official and since 1992, president of the Democratic Club, founded in 1948 and legalised as a civic association in 1990.

Within the frame of a short contribution, it is obviously impossible to depict Pavlík's work range and significance or his personality character. However, even from this concise outline his exceptional performance and activities integral behaviour are sufficiently evident. Let us add a few personal characteristics such as modesty, dedication, strictness and rightfulness. One can get a false impression of Zdeněk Pavlík due to his demanding attitude, sometimes even linked with a certain stubbornness. However those who work and communicate honestly, soon discover that hidden behind this demanding strictness, there is enough warm understanding and a sense of humour. That is why the author of these lines would like to add to Zdeněk Pavlík's scientific work tribute, his friendly regards and wishes of many more fruitful years to come.

Martin Hampl

Selected publications (1991–2000)

- Changements politiques et transition démographique en Europe de l'Est. *Revue belge de géographie*, Bruxelles, 1991, vol. 115, pp. 77–85.
- Evolution de la population des principaux centres urbains et des territoires métropolitains de la République tchèque. *Revue Belge de géographie* 115e anné, fasc. 1–2–3, Bruxelles 1991, pp. 257–264 (with M. Hampl).
- La Tchécoslovaquie, in: *European Population*, INED Paris 1991, pp. 191–208.
- Les tendances démographiques longues en Europe de l'Est, *Population* 2/1991, pp. 463–478.
- Nuptiality and Family (editor, in Czech), *Academia Prague* 1992, 254 p.
- Review of Theory of Demographic Transition. *Polish Population Review* 2, Warsaw 1992, pp. 196–200.
- František Fajfr – work and life (in Czech), *Acta demographica* XI/1993, 213 p. (with A. Šubrtová).
- Demography (not only) for demographers (in Czech), *SLON Prague* 1993, 126 p. (with K. Kalibová and A. Vodáková).
- Selected Social Aspects of Aging in Czechoslovakia. In: *Causes and Economic Consequences of Population Aging*, UN ECE, Geneva 1993, pp. 30–62.
- Problems of Global Population Development and/or the Development of Global Problems of Mankind. *AUC Geographica* 1, Praha 1993, pp. 3–14 (with M. Hampl).
- L'évolution des cohortes scolaires. *Travaux et Recherches de l'IDUP* 6, Paris 1993, pp. 111–114.
- Le niveau d'éducation et la fécondité. *Travaux et Recherches de l'UDUP* 6, Paris 1993, pp. 138–146.
- Familles larges, coexistence et transfert entre générations. *AUC Geographica*, Supplement, Praha 1994, pp. 125–132.
- Les ménages familiaux incomplets. *AUC Geographica*, Supplement, Praha 1994, pp. 101–112 (with M. Kučera).
- Population Trends on the Territory of the Czech Republic. *Sborník České geografické společnosti*. Praha 1994, pp. 101–110.
- Reflections on Demography. In: *Contributions to Demographic and Economic Sciences*, Monographs of the Serbian Academy of Sciences and Arts, vol. DCXXXIV, 1994, pp. 109–118.
- Former Czechoslovakia. In: *The Politics of East-West Migration* (ed. Solon Ardittis). The MacMillan Press London, 1994, pp. 111–125 (with J. Marešová).
- Demographic Transition and Contemporary Population Development. In: M. Barlow, P. Dostál and M. Hampl (eds.): *Territory, Society and Administration – The Czech Republic and Industrial Region of Liberec*. University of Amsterdam Press, pp. 31–39 (with M. Hampl and T. Kučera).
- Czech and Slovak Demography. In: *The End of Czechoslovakia* (J. Musil ed.). Central European University Press, Budapest 1995, pp. 15–39 (with M. Kučera).
- Population and Development. *AUC Geographica* 1–2, Praha 1995, pp. 43–51.
- World with the eyes of demography (in Czech). *Demografie* 1, Praha 1995, pp. 1–8.
- Human Development Report Czech Republic 1996 (coordinator and editor). UNDP and Faculty of Sciences, Charles University, Prague 1996, 91 p.
- Population Development in the Czech Republic 1996 (editor with M. Kučera). Department of Demography and Geodemography, Faculty of Science, Charles University, Prague 1997, 71 p.
- Divorces in Europe. In: L.A. Vaskovics (ed.) *Familienleibulder und Familienrealitäten*, Leske + Budrcih, Opladen 1997, pp. 187–198.
- The Concept of Demographic Development. In: Kuijsten A. (ed.): *The Joy of Demography ...*, Nethurd Publications, Amsterdam 1998, pp. 335–348.
- Les stades importants du développement démographique. *AUC Geographica* 2, 1998, pp. 143–152.
- Differences and Similarities of Population Development. In: *Society, Parliament and Legislation*, Chancellery of the Riigikogu, Tallin 1999, pp. 144–150.
- Population Development of the Czech Republic 1999 (editor with M. Kučera). Department of Demography and Geodemography. Faculty of Science, Charles University, Prague 1999, 85 p.
- Population Development of the Czech Republic 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999 (editor with M. Kučera, in Czech). Department of Demography and Geodemography, Faculty of Sciences, Charles University, Prague 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000.
- Position of Demography Among Other Disciplines (ed.), Faculty of Science, Charles University, Prague, 2000.

Životní jubileum profesora Zdeňka Pavlíka

Počátek nového tisíciletí je pro českou demografii i geografii spojen s životním výročí našeho předního demografa Zdeňka Pavlíka, profesora demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Rozsahem svého vědeckého zájmu přesáhl ovšem prof. Pavlík v mnoha směrech hranice demografického oboru, a to ještě v dobách, kdy problémová a interdisciplinární orientace výzkumu byla málo obvyklá. Pozitivní důsledky tohoto přístupu byly dvojího druhu. Na jedné straně tím bylo dosaženo integrujícího propojení studia přirozené reprodukce obyvatelstva, jakožto úzce vymezeného „vlastního“ předmětu demografie, s neobyčejně složitým a kvalitativně různorodým komplexem struktur a procesů, které tuto reprodukci a její diferenciaci podmiňují. To vše znamenalo zásadní posun od převážně popisné úrovně poznání k úrovni převážně explanační. Na druhé straně zmíněné široké založení vyústilo v obohacení celé řady jiných disciplín o demografickou dimenzi. Zde je možné uvádět jak společenské obory jako je historie, sociologie nebo ekonomie, tak i obory přírodní jako je antropologie, populační biologie nebo ekologie. Ve zvýšené míře to pak platí pro geografii, zejména pro geografii sociální, která studuje formy a podmíněnosti územního rozmístění obyvatelstva, migrační procesy a mnohé další procesy a struktury zahrnující obyvatelstvo. Úzká vazba na geografické obory byla pro demografa Zdeňka Pavlíka ještě zesílena dvojím způsobem. Za prvé to bylo spojení institucionální, neboť česká demografie neměla před r. 1990 žádné samostatné univerzitní pracoviště a rozvíjela se tudíž v rámci jiných kateder. Mezi nimi byla právě tehdejší katedra ekonomické a regionální geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy kam 1. ledna 1964 Pavlík přichází. Teprve po 26 letech naplňuje jeden ze svých hlavních cílů, tj. vytvoření samostatné katedry demografie a geodemografie v rámci geografické sekce Přírodovědecké fakulty. Druhou významnou spojitost představuje samotná osobnost Pavlíkova učitele geografa a demografa profesora Jaromíra Korčáka. Právě Korčák „přitáhl“ Pavlíka na Přírodovědeckou fakultu, na pracoviště s dlouhodobou tradicí studia obyvatelstva a osídlení. Vzhledem k tomu, že na pracovišti dnešní Přírodovědecké fakulty se habilitoval a pedagogicky působil i Antonín Boháč, může se dnes naše fakulta chlubit vůdčími osobnostmi již tří generací českých demografů.

Podstatně dříve než demografem se stal Zdeněk Pavlík předmětem demografické statistiky. K tomu došlo před 70 lety, 31. března 1931 v Praze. Navzdory svému zájmu o migrace zůstal věrný svému rodišti po celý život – alespoň ve smyslu definice populační statistiky. V Praze také jubilant absolvoval všechny formy studia vrcholící ukončením Vysoké školy ekonomické v r. 1956 a postgraduálního studia v Ekonomickém ústavu ČSAV v r. 1962. Po vysoké škole pracoval nejprve v Ústavu hygieny, od r. 1958 pak

v Ekonomickém ústavu Československé akademie věd. Jak již bylo uvedeno od začátku r. 1964 je pracovníkem Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kde se také v r. 1967 habilitoval, profesorem byl však jmenován až v roce 1990. V období 45 let vědecké a pedagogické činnosti absolvoval ovšem prof. Pavlík mnoho zahraničních cest a stáží. Patrně nejvýznamnější pro jeho vědecký rozvoj byly dva pobyty: tříměsíční stáž v Národním ústavu demografického výzkumu (INED) v Paříži a tříleté působení v populačním oddělení OSN v New Yorku (1968–1971).

V rozsáhlém vědeckém díle prof. Pavlíka, reprezentovaném více než 200 vědeckými pracemi (včetně téměř 20 monografií), se setkáme snad se všemi tématy demografie i s mnohými otázkami příbuzných oborů. Pavlík se zabýval demografickou analýzou (zejména porodností), demografií národních populací, populačními projekcemi i populační politikou. Studoval migrace obyvatelstva, podmiňující vlivy ekonomické a sociální struktury na diferenciaci demografických tendencí, historickou demografií i geografickou difúzi demografické revoluce. Značnou pozornost věnoval i otázkám demografické statistiky a sčítání obyvatelstva. Skutečným těžištěm jeho zájmů byly ovšem klíčové problémy demografické vědy, které byly pro Pavlíka integrující základnou jeho vědeckého úsilí. Zdůraznit je v tomto ohledu třeba dvě témata a odpovídající monografie. Za prvé je to téma demografické revoluce empiricky i teoreticky postižené v knize „Nástin populačního vývoje světa“ z r. 1964. Autor zde rozpracoval koncepci francouzského demografa A. Landryho, a to v teoretické úrovni rozlišením typů tohoto přechodu, v úrovni empirické pak neobyčejně pracným a důkladným vyhodnocením národních populací v celosvětové úrovni. Za druhé je to téma teorie demografických systémů, které Pavlík systematicky zpracovává ve své doktorské disertaci „Teorie vývoje demografických systémů“ (vyšlo polsky, rusky a španělsky). Jedná se o vyšší úroveň zobecnění studia demografické revoluce vedoucí na jedné straně k formulaci teoretických principů demografie a na straně druhé k zařazení demografických procesů do širšího kontextu společenského vývoje ve smyslu koncepcí tzv. teorií stadií.

Výsledky svých studií spolu s fundovaným přehledem poznatků světové demografie Pavlík uceleně zpracoval v podobě vysokoškolské učebnice „Základy demografie“ (s participací J. Rychtaříkové a A. Šubrtové) vydané v r. 1986. Právě díky originalitě Pavlíkových přístupů i šíři jeho výzkumného záběru je tato kniha nejen učebnicí v nejlepší slova smyslu, ale v řadě ohledů i původním vědeckým dílem. Základní výzkumné zaměření prof. Pavlíka se nezměnilo ani v 90. letech, tj. po znovunastolení demokracie v České republice. Možnosti svobodné tvorby a navazující – politicky již neomezované – publikační činnosti jubilat plně využil. To dokládá i připojený přehled jeho vybraných publikací v minulém desetiletí (hlavní publikace do r. 1990 byly prezentovány v 2. čísle Sborníku České geografické společnosti v r. 1991). Jmenovitě je vhodné upozornit na publikaci „Human Development Report. Czech Republic 1996“, jejímž byl Pavlík koordinátorem a editorem, a dále na sérii publikací o populačním vývoji v České republice každoročně vydávaných od r. 1994 (v r. 1996 a 1999 rovněž anglicky – Z. Pavlík a M. Kučera byli editory). Teoreticky nejvýznamnější prací je pak sborník „Position of Demography Among Other Disciplines“ z r. 2000, jehož byl Pavlík editorem a v němž jsou prezentovány příspěvky předních evropských demografů.

Kvalita i rozsah jubilatova badatelského úsilí se bezprostředně promítly do dvou dalších oblastí jeho aktivit. Především jde o dlouhodobé pedagogické působení prof. Pavlíka.

Za zhruba tři a půl desetiletí učil stovky vysokoškoláků a vychoval desítky pozdějších vědeckých pracovníků. Jím založená a rozvíjená katedra demografie a geodemografie je toho nejlepším důkazem jak z hlediska vysoké publikační aktivity jejích členů, tak z hlediska dosaženého mezinárodního renomé. V těchto souvislostech je vhodné uvést alespoň pořádání „Mezinárodních letních škol demografie“ (v r. 2000 již po desáté) pro pregraduální, a zejména pro postgraduální studenty z celého světa. Druhým významným typem aktivit pro Pavlíka je jeho působení vědecko-organizační. Prof. Pavlík je dlouholetým předsedou Československé, resp. České demografické společnosti, po 8 let byl vice-prezidentem Evropské asociace pro populační studie (EAPS), v l. 1990–1998 byl vedoucím katedry demografie a geodemografie. Rovněž byl nebo je členem redakčních rad několika vědeckých časopisů a je po řadu let i předsedou redakční rady tohoto časopisu (*Acta Universitatis Carolinae – Geographica*). Po roce 1990 byl a je dosud členem vědeckých rad několika fakult, byl členem senátu UK, Rady vysokých škol, místopředsedou kolegia geografie-geologie a místopředsedou grantové agentury AV ČR a předsedou komise GA ČR pro společenské vědy. Jeho vědecká, pedagogická i organizační činnost byla mnohokrát oceněna. Zvláště je třeba uvést Zlatou medaili Přírodovědecké fakulty UK (1995), a především jubilejní medaili k 650. výročí Karlovy univerzity. Závěrem je oprávněně připojit ještě poznámku o aktivitách občanských. Hluboký zájem o pojetí demokracie a pochopení nutnosti trvalé diskuse i prosazování demokratických principů vyústily u Pavlíka k občanských aktivitám „nadstranického“ typu. Ty realizoval jako funkcionář a od r. 1992 jako předseda Demokratického klubu, založeného v r. 1948, které bylo jako občanské sdružení legalizováno v r. 1990.

V krátkém příspěvku nelze pochopitelně dostatečně postihnout rozsah a význam Pavlíkova díla a charakter jeho osobnosti. I z tohoto stručného nástinu však dostatečně vyplývá výjimečná výkonnost a integrální povaha aktivit jubilanta. K tomu je třeba připojit ještě několik osobních charakteristik. K těm patří stejně tak skromnost a obětavost, jako i náročnost a přísnost. Právě náročnost vůči okolí, spojená navíc někdy i s určitou tvrdohlavostí, může u někoho vyvolat falešné představy o osobě Zdeňka Pavlíka. Ti, co poctivě pracují a jednají, však záhy zjistí, že za touto přísnou náročností je skryt dostatek přátelského porozumění i smyslu pro humor. Proto také autor těchto řádků k vyjádření obdivu nad vědeckým dílem Zdeňka Pavlíka připojuje i přátelský pozdrav a přání mnoha dalších plodných let.

Martin Hampl